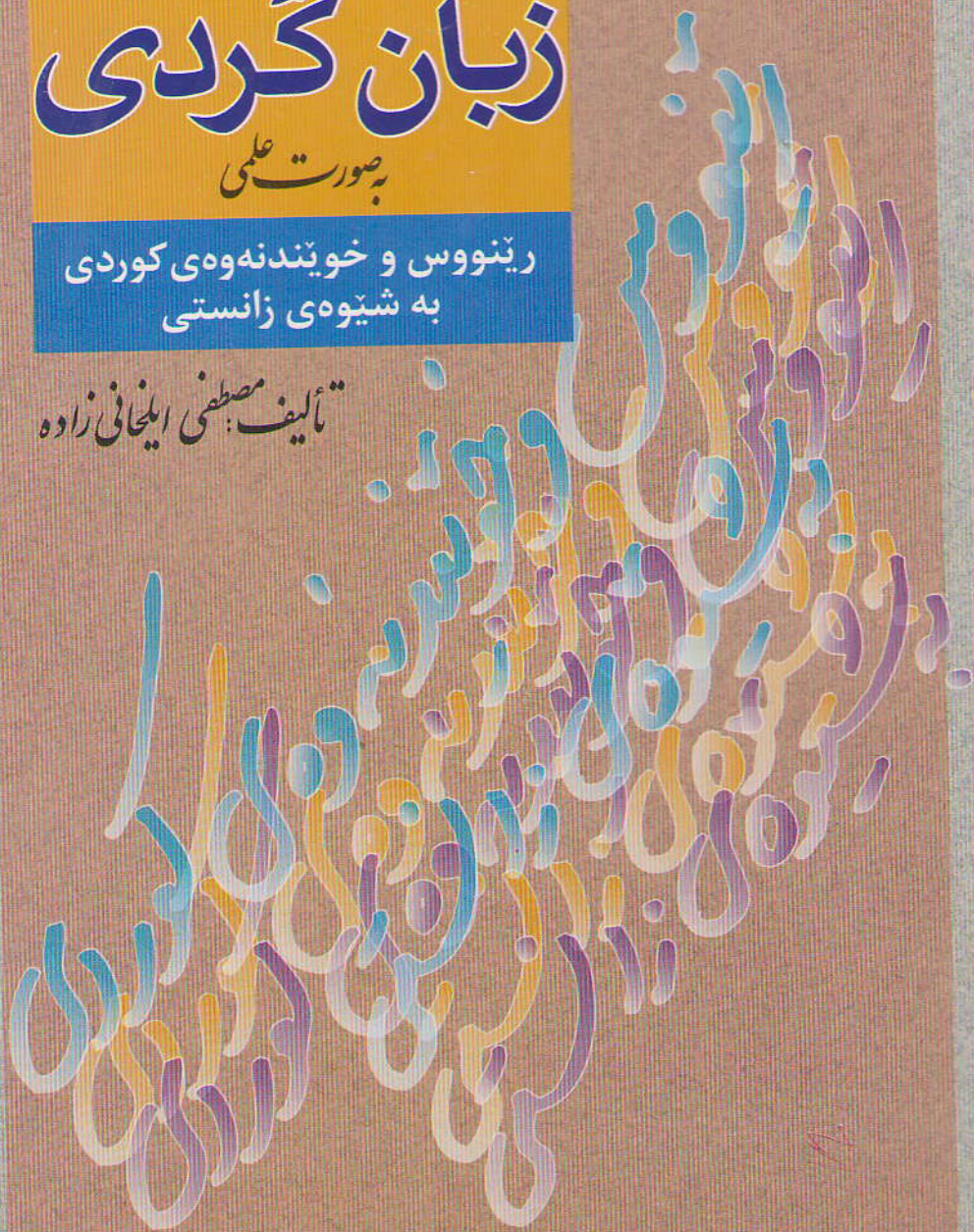

آموزش خواندن و نوشتن
زبان کُردی
به صورت علمی

رینووس و خویندنه‌وه‌ی کوردی
به شیوه‌ی زانستی

تألیف: مصطفی ایلخانی زاده

رینووسی وانه‌ی ۴

حرف صدادار «ه-ه»

این حرف که در حالت چسبان به صورت «ه» و در حالت جدا به صورت «ه» نوشته می‌شود. در عربی با علامت فتحه (ـَ) و در فارسی با علامت زبر (ـِ) نوشته می‌شود. در زبان کُردی این علامت «سه‌ر» نامیده می‌شود و به صورت یک حرف صدادار «ه-ه» نوشته می‌شود. در هر سه زبان کُردی، فارسی و عربی تلفظ آن یکسان بوده و تنها اختلاف آنها در نوشتن است. در فارسی فتحه جزو حروف صدادار کوتاه بوده و در هر دو زبان فارسی و عربی به صورت علامت «اعراب» نشان داده می‌شود. برای این‌که بهتر بفهمید به کلمات زیر توجه فرمائید:

کُردی: ده‌ست نه‌هار سه‌رما ده‌رمان به‌غدا
فارسی: دَسْت نَهار سَرما دَرمان بَغداد

وه‌ره وه‌ک ئیمه‌ بژی نزم و نه‌وی
شه‌ول سه‌ر گه‌نده‌له‌ داریک ده‌خه‌وی
خواردنی چاکی که تۆ نه‌ت دیوه
گۆشته‌ بارگینی گه‌نیو تۆپیوه

مصوت «ی»

گُردی: ئیعلام میهره بان سیحر
فارسی: اعلام مهربان سحر

کَیْبِه کَم هاورِ پِمِه رووناک که ره وهی رِمِه
فِیْرَم ده کا زانیا ری له جیاتی گمه و یاری

قاسم محمد مستهفا

خویندنهوهی وانهی ۴

سواره ئیلخانی زاده

سواره ی ئیلخانی زاده، یه کیک له و بلیمه ته گه و رانه ی کورده که له چه ند بواری جیاوازا کاری کردوو و ناوبانگی ههیه. هه م شاعیریکی گه و ره بووه، هه م ته دیب و په خشان نووس و شانۆنووسیکی باش بووه. سواره به هه ردوو ک شیوه ی عه رووزی و نو ئی شیعی کی کوتوو. ته و شاعیره له گه ل چه ند که س له شاعیرانی سه رده می خۆی وه ک عه لی هه سه نیانی، سه دیق مه حموودی و فاتیح شیخوئیسلامی ده ستیان به کوتنی شیعی کی نو ئی کردوو و کاره کانی سواره له وانی دیکه به رچاوتره. سواره کوپی ته حمه دئاغای حاجی بایزئاغای حاجی ئیلخانییه. له سالی ۱۳۱۶ ی کوچی هه تاوی له دنی تورجان که ته وکات سه ر به شاری بۆکان بووه و پاشان خراوه ته سه ر سه قز له دایک بووه و له شاره کانی بۆکان، ته وریز و تاران خویندوو یه تی و له زانکۆی تاران لیسانسی حوقوقی وه رگرتوو و له ده زگای ده نگۆره نگی ئیران له به شی کوردی دامه زراوه و له و مه لبه نده خزمه تیکی زۆری به زمان و وێژه ی کوردی کردوو.

کاک سواره به زمانی فارسیش شیعی کی کوتوو و له گه ل گو فاره به ناوبانگه کانی ته وده می تاران وه ک: نگین، فیرده ووسی و ته ماشا هاوکاری بووه و شوینه واریکی زۆری له بواری شیعر و په خشان و شانۆنامه له دو

به جی ماوه که تهنیا دوو کتییی خه وه بهردینه «شیر» و تاپۆ و بوومه لیل «په خشان» که یه که میان له لایهن ناوهندی بلاوکردنه وهی فرههنگ و ئه ده بی کوردی و دووهه میان له لایهن نه شری پانیز چاپ کراوه. ئه و بلیمه ته له سالی ۱۳۵۴ی هه تاوی له شاری تاران کۆچی دواپی کردووه و تهرمه که ی له گۆرستانی ناسراو به گۆنیه زانی دپی هه مامیانی بۆکان نیژراوه.

بهشی دووهه می خۆیندنه وهی وانه ی ۴

سهیرانگه کانی کوردستان

له ناو خاکی کوردستان	هه ن سهیرانگه ی خۆش و جوان
یه کیکیان سهه چناره	سهه وزه و دار و رووباره
ئهوی تریان ئه زمه ره	شویتیکی گیان پهروه ره
چیا یه کی سهه ربه رزه	خۆشترین جیگه ی ئه رزه
دیمه نی هه یبه سولتان	جوانه له بهری بهیان
پیرمام یان سهه لاحه ددین	خۆشه بههار و هاوین
فینک و له بهر دلانه	شارۆچکیکی زۆر جوانه
باغ و ئاوه شهه قلاوه	چهنده خۆشه ئه م ناوه
سواره تووکه و سوولاو	بیخال، هیران له خۆشناو
گشتی ئه مانه جوانن	سهیرانگه ی کوردستانن

تمرینات درس چهارم

۱- فرق بین حرف صدادار «ه - ه» و حرف بی‌صدای «ه» را بنویسید.

ه =

ه =

ه =

ه =

۲- کلمات زیر را که با رسم‌الخط عربی نوشته شده‌اند با رسم‌الخط کُردی بنویسید.

لوترا =

بَشَر =

سَقَر =

دست =

خطر =

دَرمان =

سَرَباز =

۳- ۱۰ کلمه‌ی کُردی بنویسید که در آنها از حرف صدادار «ه - ه» استفاده شده باشد.

۴- کلمات زیر را با رسم الخط کردی بنویسید:

شرکت =

بهر روز =

زندان =

مهربان =

بهزاد =

احسان =

اشتها =

۵- پانزده کلمه‌ی کردی بنویسید که در آنها از مصوت «ئ» استفاده

شده باشد.

بخت =

بخت =

بخت =

بخت =

بخت =

۶- ده واژه‌ی فارسی را بنویسید که در آنها از مصوت «ئ» استفاده

شده باشد.

ریتووسی وانهی ۵

حرف صدادار «ۆ»

به این حرف «ۆ»، واو کراوه‌وه یا باز می‌گویند. برای تلفظ این حرف دهان بیشتر از «و» کوتاه باز می‌شود در عربی آن را به صورت اعراب (حرکه) ضمه و شکل ُ نشان می‌دهند و در فارسی به آن پیش و در کُردی به آن بۆر می‌گویند. تلفظ آن مشابه ضمه اول کلمات عربی و پیش فارسی است. البته باید به این نکته توجه نمود که گاهی بعضی از کلمات مضموم (پیش‌دار) فارسی در زبان کُردی به صورت «و» کوتاه کُردی تلفظ می‌شوند مثلاً کلمه‌ی کُرد در کُردی به صورت کورد یا کُشتن به صورت کوشتن تلفظ می‌شود و این موضوع باعث شده که بعضی از صاحب‌نظران ضمه را معادل «و» کوتاه بدانند ولی معادل ضمه «ۆ» باز می‌باشد نه «و» کوتاه و این ناشی از اختلاف در تلفظ بعضی از کلمات در این دو زبان است. برای فهمیدن بهتر به کلمات زیر توجه فرمایید:

چۆم، رۆژ، کۆرپه، کۆلان، گۆرانی، جۆ.

کۆڤری چاو و لیو و هه‌نیه‌ت وه‌ک ته‌رازوو کۆ ده‌چی
 بۆنی زولف و رووی گولاله‌ت هه‌روه‌کوو شه‌وبۆ ده‌چی
 عاشقی وه‌ک من هه‌ژار و بی سره‌وت و مات و کز
 ریی له‌ کۆڤری عاشقاندا کوا ده‌دن ئه‌ی بۆ ده‌چی

«ناسۆ»

بزرۆکه یا کورته‌بزوین

این مصوت در عربی به کسره‌ی مختلسه مشهور است، کوتاه‌تر از کسره (ژیر - ئ) می‌باشد و صدایی بین سکون و کسره دارد و در فارسی معمولاً به صورت کسره ادا شده و این حرف نیز مانند «و» کوتاه مخصوص زبان کُردی است.

برای مقایسه‌ی کسره در فارسی و بزرۆکه در کُردی به دو کلمه‌ی زیر توجه کنید:

فارسی - مِسْ دَلْ

کُردی - مَس دَلْ

در زبان کُردی با الفبای عربی، این مصوت در تلفظ وجود دارد ولی در کتابت نوشته نمی‌شود و تاکنون علامتی برای آن تعیین نشده است.

استاد عبدالرحمن شرف‌کندی «هه‌ژار» از علامتی مثل سکون عربی برای نشان دادن این مصوت استفاده کرده است مانند: قُژ، کُل، پُل، پُر؛ که از طرفی تشابه این علامت با علامت سکون ایجاد اشکال می‌نماید و از طرف دیگر این گونه تصمیمات باید به وسیله‌ی یک مجمع علمی یا فرهنگستان گرفته شود و نظریه‌ی شخصی با هر درجه و پایه‌ی علمی نمی‌تواند ملاک عمل قرار گیرد.

در نوشتن رسم‌الخط کُردی با الفبای لاتین علامت «i» برای این حرف صدا دار در نظر گرفته شده است، مانند:

گُردی با رسم‌الخط عربی = مست پل گر پرد

گُردی با رسم‌الخط لاتین = Pird Gîr Pil Mist

چاوی مه‌سیت بِنِ هه‌موو شت کیشه ده‌فرۆشی به‌لام

ئاگری فیتنه له گۆری ئه‌و کِل و کِلدانه دئ

«هیدی»

به این نکته باید توجه داشت که در اول هر کلمه‌ای که با دو حرف صامت پشت سرهم شروع شده است، حتماً بزروکه می‌آید مانند: من، پرد، قری.

چنانچه در آخر کلمه دو حرف صامت به دنبال هم بیایند، آمدن بزروکه در میان آنها بستگی به نحوه‌ی تلفظ آن کلمه دارد. ممکن است بزروکه بیاید و یا این‌که نیاید.

در کلمات زیر آمده است:

کردن، دوژمن، بن‌بری.

و در کلمات زیر نیامده است:

کورد، کورت، گورگ.

اگر در وسط کلمه، در دو بخش جداگانه‌ی آن، دو حرف بی‌صدا در کنار هم قرار گیرند، چون هر یک از این حروف به یک خوشه‌ی همخوانی تعلق دارند، در میان آنها بزروکه نمی‌آید. مانند: کرتە – پژده‌ر – مسگەر.

خویندنه‌وهی وانهی ه

حوسه‌ین عارف

ئەم نووسەرە ناوی حوسه‌ین عارف عەبدولپەرەحمانە، لە ساڵی ۱۹۳۶ لە شاری سوله‌یمانی لە دایک بوو. خویندنی سەرەتایی و ناوەندی و دواناوەندی لەو شارە تەواو کردوو و لە کۆلیجی قانون «زانکۆی حقوق» وەرگیراوە و لە ساڵی ۱۹۶۵ لەو زانکۆیە پروانامەی بە کالۆریۆسی (لیسانس) وەرگرتوو و بۆتە فەرمانبەری حوکومەت و پاشان بۆتە پارێزەر و لەو ماوەدا کاروباری رۆژنامە‌نووسیشی کردوو. لە ساڵی ۱۹۸۹ هاتۆتەو سوله‌یمانی و لەو شارە نیشتە‌جێ بوو و ئیستا لەوساو لە دەزگای رۆشنبیری و چاپ و بلاو کردنە‌وهی سەردەم کار دەکا و ئەندام پارلمانی کوردستانیشە.

حوسه‌ین عارف سەرەتای کاری نووسینی بە نووسینی چیرۆکی کورت دەست پێکردوو و چەند کۆمە‌له‌ چیرۆکی بە چاپ گەیاندوو و پاشان دەستی بە رۆمان‌نوسین کردوو و تا ئیستا ئەو رۆمانانەی بە چاپ گەیاندوو:

۱- شار.

۲- ئەندیشه‌ی مڕۆفیک.

گە‌له‌ گورگ یه‌کیک له‌ کۆمە‌له‌ چیرۆکه‌کانی ئەم نووسەرەیه‌ که ناوبانگیکی زۆری هه‌یه‌.

ئەو مامۆستایە لە چیرۆک و رۆمانەکانیدا لە دەرد و ئازاری مرۆف دەدوێ و ئەو سەستمانە لە گەلی کوردی عێراق کراوە نیشان دەدا و نووسراوەکانی ئاوێنەییەکی تەواوی رووداوەکانی سەردەمی خۆیەتی، بە تایبەت لە رۆمانی ئەندێشە مرۆفیدا زۆر بیر و هزری قوولی فەلسەفی بەدی دەکری و مامۆستا بە روانگەییەکی زۆر ورد و زانستیانه دژایەتی خۆی لە گەڵ هیندیک بیر و باوەڕی زالی سەردەم دەریپوێ و خستوونی بەر پرسیار. مامۆستا پێی وایە گۆرانکاری لە کۆمەڵدا دەبێ بنچینەیی و قوول و بە ئارامی بێ و دژی هەر جۆرە گۆرانکاری لە رێگای کودیتا و توند و تیژیە.

دواوەمین بەرهەمی چاپکراوی مامۆستا حوسەین کتیبیکە بە ناوی «کۆکتیل» کە تیکەلێکە لە شیعەر، شیعری وەرگێردراو، چیرۆک، چیرۆکی وەرگێردراو، وتار، وتاری وەرگێردراو، رەخنە و لیکۆلێنەو، گەشتنامە، دیدار.

بەشی دوووەمی خویندەووی وانە ە

بووک

بووکی بیچکۆلەیی جوانم	خەوت دێ خۆ دەزانم
لای لای بکە بخەو	سەرت بخە سەر رانم
ئاگام لێت ئەبێ ئەمن	تائەو کاتەیی دەتوانم
دواوەش دەتەمە مانی	تۆ دەبی بە میوانم
جل و بەرگت بۆ دەکرم	خۆشم دەوێی وەک گیانم

«دوکتور عومەر جیسامی»

تمرینات درس پنجم

۱- بیست کلمه بنویسید که در آنها از مصوت «ۆ» استفاده شده باشد.

۲- فرق بین مصوت «ۆ» و مصوت «و» کوتاه چیست.

۳- بزرۆکه را با ذکر ۳ مثال توضیح دهید.

۴- دو کلمه بنویسید که آخر آنها دو حرف صامت پشت سرهم بوده و در میان آنها بزرۆکه وجود داشته باشد.

۵- سه کلمه بنویسید آخر آنها دو حرف صامت پشت سرهم بوده و در میان آنها بزرۆکه وجود نداشته باشد.

۶- در این رباعی جاهایی که بزۆکه هست بنویسید:

من ئەوینداری که‌زی و بسکی زراو و شوپۆم
 دلنیاشم به‌وه قه‌ت تازه به‌لین ناگۆپۆم
 ئیستا وهره لام ده‌نا گهر مردم
 سوودی چیه کاکه بیه‌وه سه‌ر گۆپۆم

«هێدی»

$$Givex = G + I + W + E + Z$$

ریتووسی وانهای ۶

بحثی پیرامون مصوت‌های مرکب [وئ - وی - وا]

در بعضی از زبان‌ها گاهی دو یا چند حرف صدادار بدون فاصله به دنبال یکدیگر در یک بخش می‌آیند که تلفظ مخصوصی را پدید می‌آورند که آن را مصوت مرکب «Diphthong» می‌گویند. در زبان کردی نیز در بعضی کلمات مصوتی مرکب با تلفظ «وئ - وی» وجود دارد، نظیر کلمات: گوئز، سوئر، خوئن، کوئر، هه‌نگوین، نینگوین، که در آن حروف وئ - وی نوعی مصوت مرکب به وجود آورده‌اند. مثلاً در کلمه گوئز «وئ» مصوتی مرکب درست کرده و با الفبای لاتین چنین نوشته می‌شود: «Gûez» که حروف «ûe» مصوت مرکبی را پدید آورده‌اند. همچنین در کلمه‌ی نینگوین «Nênguîn» «ûi» مصوتی مرکب است بعضی از کارشناسان زبان را عقیده بر این است که در زبان کردی مصوت مرکب وجود نداشته و بلکه در این نوع کلمات تلفظ ویژه‌ی حروف «وئ - وی» تحت تأثیر حرف ماقبل آنها می‌باشد. برای مثال در کلمه‌ی گوئز: حرف صامت: «گ» + بزرؤکه

+ حرف صامت «و» + مصوت «ئ» + حرف صامت «ز».

$$\text{Giwêz} = \text{G} + \text{I} + \text{w} + \text{ê} + \text{z}$$

یعنی در کلمه‌ی بالا بزرؤکه بعنوان یک مصوت کوتاه باعث ایجاد تغییر آوایی در تلفظ گردیده است که البته با توجه به این که هیچ کس در تلفظ، حروف ماقبل «وی - وئ» را در این کلمات به صورت تمایل به کسره تلفظ نمی‌کند و اصولاً امروزه زبان‌شناسی علمی بر اساس فونتیک استوار است، ضمن احترام به نظرات سایر صاحب‌نظران به نظر من بعد از حروف ماقبل «وی - وئ» بزرؤکه وجود نداشته و من «وی - وئ» را در زبان کُردی مصوت مرکب (Diphthong)، دوو لایه‌نه) به حساب می‌آورم.

مصوت مرکب «وا» نیز در بعضی از کلمات وجود دارد، مانند: «چوار» که بعد از حرف «چ» مصوت مرکب «وا» آمده است.

خویندنه‌وهی وانهی ۶

جه‌وه‌هر کرمانج

ئه‌و شاعیر و وه‌رگیره له دهشتی هه‌ولیر له دایک بووه. خویندنی سه‌ره‌تایی و ناوه‌ندی و دواناوه‌ندی له هه‌ولیر ته‌واو کردووه. له سالی ۱۹۷۰-وه دهستی به کوتنی شیعر کردووه و ئەندامی یه‌کیه‌تی نووسه‌رانی کورد بووه. له رۆژنامه و گۆفاره‌کاندا و تاریکی زۆری بلاو کردۆته‌وه و کاری رۆژنامه‌وانی کردووه. به زمانه‌کانی کوردی و عه‌په‌بی و فارسی شاره‌زایی هه‌یه و چهند کتییی شیعرێ به ناوه‌کانی: سووتان له نیوان غوربه‌ت و نیشتماندا - ره‌ز و زیران - تفه‌نگ و کتیب (که به ناوی دیوانی جه‌وه‌هر کرمانج چاپی کردووه). ئەم کتیبانه‌شی وه‌رگیراوه‌ته سه‌ر زمانی کوردی: گۆله‌ زه‌رد مائاوا - خه‌ونه‌کانی دێله‌ گورگ - جه‌میله، هه‌رسیکیان له چه‌نگیز ئاتما تۆفه‌وه. په‌ر له سه‌لیم به‌ره‌کات. کۆمه‌له‌ وتاریکیشی به ناوی شیر و خه‌ت بلاو کردۆته‌وه.

کاک جه‌وه‌هر سالانیکی زۆر له شاخ دژی رژیمی به‌عس خه‌باتی کردووه و چهند سالی‌ش له ئێران ژیاوه. ئەم شاعیر و وه‌رگیره هه‌ر ئیستا له شاری سلیمانی ده‌ژی و خه‌ریکی کاروباری ئەده‌بییه و ئه‌رکی یاریده‌ری سکرته‌یری گشتی یه‌کیه‌تی نیشتمانی به‌پرز مام جه‌لال تاله‌بانیشی له ئەستویه.

بهشی دووهمی خویندنه وهی وانهی ۶

به رگی کوردی

رۆژێ دهیفه رموو بابە	رۆلە نهچی له بیرتان
وتهی دایه گه ورهیه	فه رمایشتی باپیرتان
ئهم جل و به رگه جوانه	میراتی باپیرانه
هه مووتان بیپارێزن	هه میشه جیگای ریزن
رانک و چۆخه و جامانه	هه مووی به رگی خۆمانه
کلاشی هه ورامانی	فه رهنجی یان سۆرانی
بیکه به رت به مه ردی	جیگای شانازی کوردی
کراس له گه ل کۆلوانه	هه ر له دایکی من جوانه
ده سمالی شانەوشانی	ده سمالی شانەوشانی
پشتین زه رده گۆلی ورد	له تۆ جوانه کچی کورد
پیرۆزت بی بیپۆشه	کی وه کوو تۆ دلخۆشه
قه ت به که می نه زانی	چون گه لی کورد زمانی

سه لاح نیساری